

3. INTELEKTUALCI, POLITIČKE STRANKE I GRUPACIJE U SLOVENIJI U PREDVEČERJE DRUGOG SVETSKOG RATA

Božo Repe

UDK: 316.344.32(=163.6)“193“

Prethodno priopćenje

Sažetak: U Sloveniji je u drugoj polovini tridesetih godina ideološka i politička polarizacija eskalirala, a tradicionalne političke grupacije počele su da se raspadaju. Jedan od ključnih razloga bilo je opredeljenje za fašizam (nacizam) na jednoj, ili komunizam na drugoj strani. Strah od nacizma postao je opipljiv nakon anšlusa, kad su granice Rajha pomaknute na Karavanke. Kao i u drugim delovima Evrope, i ovde su samo retki pojedinci verovali u parlamentarnu demokratiju. Postale su primamljive ideje koje su rešenje društvenih problema tražile u dirigovanom planskom privređivanju (korporativizmu) i u ukidanju podele vlasti. Intelektualci koji su tražili alternativna rešenja, bili su u manjini i nisu imali ozbiljniji uticaj na dešavanja. Građanske stranke, uključujući i vodeći SLS, izgubile su političku moć krajem tridesetih godina. Nisu bile u stanju da odgovore na izazove krize, kao ni rata u Evropi. Slovenački političari uglavnom su verovali u očuvanje Jugoslavije, ali su bezuspešno tražili i alternativna rešenja za slučaj okupacije, što ih je na kraju odvelo ili u emigraciju ili u kolaboraciju. Kao suprotnost defetističnoj politici građanskog tabora, uspostavio se novi politički blok pod vodstvom Komunističke partije.

Ključne reči: autonomija, Podravska banovina, unitarizam, centralizam, Narodni front, sporazum Cvetković-Maček, korporativizam, ideološka borba, anšlus, Trojni pakt

---

1. Uvod

Situacija u Jugoslaviji se u godinama neposredno uoči rata pretvorila u bezizlaznu krizu. Pokušaji reformisanja države završili su dogovorom o podeli između dva najveća naroda, Srba i Hrvata (sporazum Cvetković-Maček). U Sloveniji je u drugoj polovini tridesetih godina ideološka i politička polarizacija eskalirala, a tradicionalne političke grupacije

počele su da se raspadaju. Strah od nacizma postao je opipljiv nakon anšlusa, kad su granice Rajha pomerene na Karavanke. Kao i u drugim delovima Evrope, i ovde su u parlamentarnu demokratiju verovali samo retki pojedinci. Postale su primamljivije ideje koje su rešenje društvenih problema tražile u dirigovanom planskom privređivanju (korporativizmu) i u ukidanju podele vlasti. Intelektualci koji su tražili alternativna rešenja, bili su u manjini i nisu imali ozbiljniji uticaj na zbivanja. Radikalni deo katoličkog tabora, koji je bio izrazito antikomunistički usmeren, u razmerama ugroženosti izvana, kao cilj si je postavio dovršenje potpune katolizacije celokupnog društvenog života, koje je, po uzoru na ideje dr Antona Mahničā, provodio do kraja Prvog svetskog rata. Tradicionalno oponiranje između konzervativno-katoličkog i liberalnog tabora je – zbog slabosti liberala i jačanja levice – izgubilo svoje značenje, a sve više se preispitivala dilema koju je, kao i više puta tokom dvadesetih godina, zapisao vodeći katolički časopis *Slovenec*: da li će budućnost biti katolička ili komunistička.¹ Na rubu političkih polova stvarale su se grupe (levo krilo „Sokola”, hrišćanski socijalisti, liberalno usmerena grupa književnika i javnih radnika) koje su se, nakon napada na Jugoslaviju, povezale sa Komunističkom partijom u Oslobođilački front, organizovale otpor i preuzele inicijativu za rešavanje slovenačkog nacionalnog i socijalnog pitanja, što je komunistima omogućilo da postanu vodeća politička snaga i izvedu revoluciju.

2. Politika i usmerenost političkih tabora

2. 1. Katolički tabor

Slično kao i kod ostalih, i u katoličkom taboru je krajem tridesetih godina došlo do političkih raslojavanja. Bez obzira na to, ako posmatramo samo rezultate izbora, čini se da je postojanost tog tabora ostala nepromenjena sve do zadnjih izbora u cislajtanijski parlament u razdoblju između 1907. i 1911, pa sve do zadnjih jugoslovenskih izbora 1938. godine. Sve vreme (izuzev prvih jugoslovenskih izbora 1920. godine) rezultat je bio blizu 60%, što je jamčilo političku većinu u Sloveniji. Jugoslovenska radikalna zajednica (JRZ), čiji je deo i Slovenačka narodna stranka (SLS) od 1935. godine, uz 67,61% učešća na izborima u Dravskoj banovini dobila je 78,6% glasova. Izbori su 1935. i 1938. godine bili javni i uz razne oblike pritiska, ali poređenje sa zadnjim relativno demokratskim izborima 1927. godine pokazuje da bi uz sličan izlazak na birališta uspeh JRZ u Dravskoj banovini bio barem 30% manji.² Uzroci za strukturnu promenu su višeslojni. Grafenauer je u njima video političku zrelost slovenačkog glasačkog tela, slovenačko razumevanje tadašnjih događaja u Evropi, odnosno uticaj tih događaja na misaone tokove među Slovencima i dokaz o preživeloj politici SLS, a pre svega Korošca, koji je nakon izbora 1935. godine ušao u vladu kao ministar

¹ Dr Anton Korošec izjavio je to prvi put na stranačkom skupu aprila 1920 godine. („Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke. Minister dr. Korošec o nalogah stranke”, *Slovenec* (Ljubljana), 8. 4. 1920., 1.-2.) Ista teza ponovljena je 1930-ih godina. „Kje je sovražnik?”, *Slovenec* (Ljubljana), 26. 7. 1936., 1.

² Bogo GRAFENAUER, „Diferenciacija in grupiranje političnih tokov v slovenskem političnem življenju od 1935 do konca 1940”, *Slovenski upor 1941. Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja*, Ljubljana 1991., 7.-20., ovde 8.-11.

unutrašnjih poslova da bi dobio vlast nad Slovenijom i ponovo pristao na igru autoritarnog beogradskog režima.³ Kao što je ustanovio Janko Pleterški,

(u)laskom u svedržavnu stranku, bez vlastitog imena, nazvanu Jugoslovenska radikalna zajednica (JRZ), neformalno vodstvo SLS-a faktički je dobilo autonomnost u držanju vlasti u Dravskoj banovini. U očima Beograda, to pravo su dobili ne samo priznavanjem načela jugoslovenskog narodnog jedinstva, koje je negiralo postojanje različitih naroda, uključujući i slovenački, nego i delima.⁴

Zbog toga je autonomija do izbora 1938. godine bila praktički zaboravljena. Ona je naglašavana tek u predizbornoj propagandi 1938. godine. JRZ se nakon tih izbora – što opštinskim izborima, što imenovanjima – pobrinuo za osiguranje apsolutne vlasti u Dravskoj banovini.⁵ Vodeći katolički političari, kao i banski savet, bili su u permanentnoj konfuziji, na koji način objasniti skladnost narodnog unitarizma i državnog centralizma JRZ-a sa načelnim zahtevima za slovenačku autonomnost i ravnopravnost.

Rešenje se tražilo u teorijama o slovenačkom narodu kao kulturnom i socijalnom entitetu i jugoslovenskom narodu kao „višem” državno-političkom entitetu. Banska uprava imala je i dosta svojih nadležnosti, ali one nisu bile formalizovane i zavisile su skoro u potpunosti od političkih veza u Beogradu. Pozicija Korošca, kao vodećeg političara, oslabila je već nakon izbora 1935. godine. Bio je u sporu sa Stojadinovićem, zbog čega ga ovaj nije primio u vladu, ali se nije ni sasvim razišao s njim. U vladu su ušli dr Miha Krek (ministar građevina) i dr Franc Snoj (ministar bez portfelja), a Korošec je dobio funkciju predsednika senata, što je bila čast, ali je ta funkcija, iz perspektive političke moći, bila nebitna. Engleski ambasador ga je, malo pre sklapanja sporazuma Cvetković-Maček, smatrao za uticajnu političku ličnost, kako na političkoj sceni, tako i u pozadini (kao jednog od političara s kojima se knez Pavle redovno savetuje). U julu 1939. godine, u opisu vodećih političkih ličnosti u Jugoslaviji, zapisao je da Korošec trenutno više misli na interese Slovenije, nego na interese države kao celine. Pošto su Slovenci anšlus doživljavali kao pretnju njihovoj nezavisnosti, a Korošec nije voleo Nemce, opet se pojavljuje u ulozi dobrog Jugoslovena. Ambiciozan i lukav, ali ne sasvim pouzdan, mogao bi imati priličan uticaj na sudbinu svoje države.⁶ Nakon sporazuma Cvetković-Maček uloga Korošca je dodatno oslabila, jer su se odluke o ključnim pitanjima za budućnost Jugoslavije donosile bez njega. Sporazum ga je iznenadio i razočarao. U njemu je video odlaganje rešenja slovenačkog nacionalnog pitanja. Zbog toga su se zahtevi za slovenačkom autonomijom – proizlazeći iz istovremene uredbe kraljevog namesništva da se odredbe o Banovini Hrvatskoj rašire i na druge banovine⁷ – na Koroščevu inicijativu u vrhu političkog katolicizma u Sloveniji, u Banskom savetu, a i u katoličkoj štampi (i pored cenzure u vodećem katoličkom listu *Slovenec*), ponovo pojačali. Sredinom septembra 1939. godine Banovinsko veće prihvatilo je zahtev za što brže osniva-

³ *Isto*, 16.

⁴ Janko PLETERSKI, *Pravica in moč za samoodločbo. Med Mettrernichom in Badinterjem*, Ljubljana 2008., 255. Poglavlje „Zgodovinska (ne)zmožnost za odločitev o uporu”.

⁵ Miroslav STIPLOVŠEK, *Banski svet Dravske banovine 1930–1935*, Ljubljana 2006., 291.- 321. Poglavlja „Krepitev avtonomističnih prizadevanj Banskega sveta od leta 1936 do zahteve za oblikovanje Banovine Slovenije leta 1940” i „Dve obdobji v delovanju Banskega sveta Dravske banovine s prelomnico sredi tridesetih let”.

⁶ Robert L. JARMAN (ur.), *Yugoslavia. Political Diaries 1918–1965. Volume 3: 1938–1948*, Cambridge 1997., 113.

⁷ *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, br. 194, 26. 8. 1939. Citirano prema M. STIPLOVŠEK, *Banski svet Dravske banovine 1930–1935*, 308.

nje Banovine Slovenije prema hrvatskom uzoru. I predsjednik Vlade je, svestan hendikepa svojih političkih saveznika u Sloveniji, imenovao četvoročlanu komisiju (u kojoj su bili ministar Krek i pomoćnik bana Majcen), koja je trebala da se pobrine da se propisi o Banovini Hrvatskoj prošire i na druge banovine, pre svega na Dravsku banovinu (Sloveniju). Banska uprava je, do kraja januara 1940. godine, pripremila plan uredaba o osnivanju Banovine Slovenije, iako se vladinoj komisiji nije žurilo.⁸ Dvadeseta sednica Banskoga veća 17. februara 1940. godine, bila je posvećena raspravi o uredbama i zahtevima za osnivanje Banovine Slovenije, a prema Stiplovšku, bio je to „višak autonomističkih nastojanja”.⁹ Kasnije se često pojavljivao poneki načelni, u stvari, više formalni zahtev. Korošec je sredinom marta 1940. godine, na studijskim danima ekstremno desničarskog akademskog kluba „Straža”, govorio da Slovenci žele reorganizovati Jugoslaviju, kao što se reorganizovala Hrvatska, te da se o tome ne može raspravljati, jer je sasvim jasno da Slovenija to mora dobiti.¹⁰ Sredinom maja 1940. godine, kada su predstavnici Saveza gradonačelnika bili u poseti Vladi u Beogradu, „u ime slovenačkog naroda” izrazili su zabrinutost što banovina još nije osnovana. Naslednik Korošca, dr Fran Kulovec je pre zadnjeg zasedanja Banskog veća, početkom februara 1941. godine, blago napomenuo da zahtev za slovenačkom banovinom ne bi trebalo da bude zaboravljen. Na sednici JRZ-a u Mariboru, 14 dana kasnije, opet je naglasio da slovenački narod neće odustati od političke borbe za banovinu, a istovremeno – prema izveštaju *Slovenca* – pokazao je razumevanje za „prednost i bitnost neodloživih opštih državnih problema”.¹¹ Slično je govorio i dr Miha Krek na skupu JRZ-a u Trbovljama, u aprilu 1940. godine. Smatrao je da jugoslovenska vlast treba da organizuje Banovinu Hrvatsku, a da će Sloveniji autonomija pasti u ruke kao zrela jabuka te da treba, u datim prilikama, svu pažnju usmeriti na spoljnopolitičke događaje i da Slovenci ne bi trebalo da hitaju ka realizovanju slovenačke samouprave. Po Prunku, „(č)injenica je da je vodstvo SLS-a u aprilu 1940. godine kapituliralo pred svojim beogradskim centralističkim saveznicima.”¹² Ali spoljnopolitički razlozi (ugroženost Jugoslavije) nisu bili jedino što je uticalo na slabljenje želje za autonomijom, jer je, pre realizacije Banovine Slovenije, uklanjanjem privilegija režimske JRZ planirano i usvajanje demokratskih izbornih zakona. Međutim, slovenački deo JRZ-a, SLS, nije se slagao sa raspisivanjem izbora. Glavni uzrok tome nisu bili liberali (deo bivše Jugoslovenske nacionalne stranke), koji su bili slabi, nego široki nacionalni front i antifašistički pokret, u koji su bili uključeni i deo otpadničkih političara SLS-a, kao i hrišćanski socijalisti. To je ukazivalo na mogućnost široke konkurentne izborne koalicije. Demokratske promene bi razotkrile promenjenu strukturu izbornog tela, kao što je to analitički predstavio dr Bogo Grafenauer. Toga su bili svesni i tadašnji vodeći katolički političari, što se može zaključiti i iz tona rasprava u Banskom veću. Pored toga, središnji katolički političar, dr Andrej Gosar, na ozlojeđenje vrha stranke, najpre je u časopisu *Dejanje*, a nakon toga i u samostalnoj publikaciji, prikazao da se „beznačajna” politika ne isplati ni iz ekonomskog ugla, jer je višak doprinosa koje je Slovenija morala uplaćivali u zajednički budžet veći nego celogodišnji banovinski budžet, a raskorak između doprinosa Slovenije i troškova za nju samo se povećavao.¹³

⁸ M. STIPILOVŠEK, *Banski svet Dravske banovine 1930–1935*, 308.

⁹ *Isto*.

¹⁰ Janko PRUNK, *Slovenski narodni vzpon*, Ljubljana 1992., 288.

¹¹ M. STIPILOVŠEK, *Banski svet Dravske banovine 1930–1935*, 313.

¹² J. PRUNK, *Slovenski narodni vzpon*, 288.

¹³ Dr. Andrej GOSAR, *Banovina Slovenija. Politično, finansično in gospodarsko vprašanje, dejanje*, Ljubljana 1940.

Slika 1. Smrt dr. Antona Korošca – kraj jedne političke i kulturne epohe u slovenskoj povijesti

Što se unutrašnje politike tiče, u inače raslojenom katoličkom taboru pojavljivale su se različite društvene koncepcije, ali je pod uticajem desnice (*Katoličke akcije*), kao i zbog pisanja centralne štampe, i njegov centralni deo počeo da brani korporativne ideje. Nakon neuspješnog pokušaja osnivanja staleške države u Austriji, često je spominjan Salazerov Portugal, Frankova Španija, Petenova Francuska i Švajcarska. U kombinaciji s hrišćansko-socijalnim učenjem i pogotovo zbog vrlo velike prožetosti slovenačkog društva sa katolicizmom, korporativizam bi, pogotovo na nižim razinama, pružao veće mogućnosti odlučivanja nego centralizovani parlament. Ali, dok narod ne bi sazreo za uvođenje novog društvenog poretka, bila je potrebna barem minimalna autoritarnost.¹⁴ Što se tiče državnih koncepata tada, a i kasnije tokom rata, u delu katoličkog tabora pojavljivale su se i različite koncepcije srednjoevropskih (katoličkih) federacija i konfederacija, čiji bi deo, u reorganizovanoj Evropi, trebalo da postane i Slovenija.

Korošec je od 26. avgusta 1939. do svoje smrti, 14. decembra 1940, kao ministar prosvete poslednji put bio član jugoslovenske Vlade (druge vlade Cvetković-Maček).¹⁵ Učestvovao je u pragmatičkom odlaganju ostvarenja autonomističkog koncepta. Kao ministar, vodio je politiku naklonjenu Nemačkoj, što između ostalog dokazuju: prihvatanje antisemitskih zakona, zabrana delovanja masonskih loža, mere protiv komunista, promenjena politika prema nemačkoj manjini i sl. Bio je jedan od inicijatora sastava germanofilske vlade, što je trebalo da odbrani Jugoslaviju od nemačke opasnosti. U oktobru 1940. vodio je nekoliko razgovora sa ljoticvcima, ustašama, a i s Mačekom, zbog čega ga je ministar pravosuđa

¹⁴ Anka VIDOVIČ-MIKLAVČIČ, „Idejnopolitični značaj SLS od leta 1935 do početka vojne 1941”, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 41/2001., br. 2, str. 43.-52. Vidi i: Srečo DRAGOŠ, *Katolicizem na Slovenskem. Socialni koncepti dr druge svetovne vojne*, Ljubljana 1998. i Egon PELIKAN, *Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem*, Maribor 1997.

¹⁵ Dušan NEČAK – Božo REPE, *Kriza. Svet in Slovenci od prve svetovne vojne do sredine tridesetih let*, Ljubljana 2008., 3.

Mihailo Konstantinović optužio da je počeo dejstvovati protiv Jugoslavije i da misli da je Jugoslavija „na otkaz”. Konstantinović je bio ubeđen da je Korošec samo konjunkturan, a ne pravi Jugosloven.¹⁶ Nakon kapitulacije Francuske, u junu 1940. strah od Nemaca se kod njega (a i u jugoslovenskom političkom vrhu uopšte) jako povećao. Nemački stav prema Korošcu se zbog toga promenio u septembru 1940. Nemci su zaključili da se može prilagoditi politici snaga Osovine. Istovremeno su smatrali da je u sebi sigurno ostao nemački neprijatelj, te da se boji nemačkih zahteva za slovenačkom teritorijom. Pošto se deo vlade jako protivio njegovim merama (u najvećem sukobu je bio sa Konstantinovićem), to se povećalo raskol u Vladi, pa ga je i knez Pavle počeo smatrati za nepouzdanog. Ipak, Korošec nije bio smenjen.¹⁷ Još 1939. godine, malo pre sporazuma Cvetković-Maček, u strahu da će i Slovenija postati žrtva nemačke agresije, smatrao je da se treba skloniti pod italijansku zaštitu, a nakon pobede demokratskih snaga i obnove Jugoslavije trebalo bi se ponovo uključiti u nju.¹⁸ Krajem maja 1940. posetio je Slovačku i tom prilikom razgovarao i sa slovačkim predsednikom Josefom Tisom. Trebalo je da poseti i Berlin, ali (navodno zbog nedostatka vremena) to nije učinio. U to vreme su po Beogradu, a i po Sloveniji, kružile priče da će Nemačka i Italija da podele Jugoslaviju, ali, kao što danas znamo, do državnog puča 1941. godine za to nije bilo realnih osnova, jer je Hitleru odgovarala celovitost Jugoslavije, pa ju je čak i branio od italijanskih apetita. Suština politike Korošca je, uprkos kolebanju, ostalo očuvanje Jugoslavije. Računao je da će strpljenjem i koncesijama Nemačkoj (snabdevanje Nemačke hranom, nemački transport po Savi i Dunavu, te po kopnu, nemačka vojna komisija u Beogradu i sl.) Jugoslaviju poštediti od rata.¹⁹ Ali, kao pragmatičan političar razmišljao je i o drugim mogućnostima. Tako se, preko posrednika, obratio predsedniku *Kulturbunda* Sepu Janku, s molbom da mu sredi pozivnicu za Berlin. O tome šta se dalje dešavalo nema dovoljno izvora. Do sastanka je, navodno, došlo u Beču, ali mu (ako se uopšte dogodio) Korošec nije prisustvovao, nego je poslao nekog od svojih poverenika. Prema pretpostavci Bojana Godeše, to bi mogao biti Engelbert Besednjak.²⁰ Korošec je umro u periodu u kom kod Nemaca još nije postojao interes rasparčavanja Jugoslavije, ali je neposredno pred smrt, prema svedočenju Juriča, bio veoma razočaran i nije video rešenje za Jugoslaviju.

Slovačka je, kao primer protektorata koji bi mogao biti uzor za opstanak Slovenije za vreme okupacije, izgledala sve privlačnija za katoličke krugove kako se približavao napad na Jugoslaviju. U vreme raspada Čehoslovačke prema tome su bili vrlo skeptični. Istovremeno je, nakon 27. marta 1941, bilo pokušaja da se pitanje nacionalne egzistencije reši povezivanjem sa Hrvatima. Vodstvo SLS-a se poslednji put sastalo 30. marta 1941. Odlučili su da u inostranstvo pošalju dva svoja ovlašćena zastupnika, dr Alojzija Kuhara i dr Miha Kreka. Tada je bilo zaključeno da u slučaju okupacije Slovenije, ni jedna stranka i ni jedna njena organizacija, kao i nijedan funkcioner kao pojedinac, ne mogu i ne smeju na bilo koji način saradivati s neprijateljskim vlastima ili njezinim organizacijama. To je uskoro prekršeno, a neki pisci u emigraciji su nakon rata pokušali da relativizuju ovaj zaključak i prilagode

¹⁶ Bojan GODEŠA, *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno*, Ljubljana 2006., 229.

¹⁷ *Isto*, 220.

¹⁸ J. PRUNK, *Slovenski narodni vzpon*, Ljubljana 1992., 287. Korošec je to, navodno, objašnjavao prijatelju dr. Joschku Tischlerju, svedočenje je 1960. godine u emigraciji objavio Ruda JURČEC, *Skazi luči in sence*, Buenos Aires 1960.

¹⁹ Ivan AHČIN, „Spomini na začetek naše tragedije”, *Koledar Svobodne Slovenije*, 1951. Citirano prema: B. GODEŠA, *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno*, 232.

²⁰ *Isto*, 234.-235.

kolaboracionističkom postupanju tokom rata. Isto tako, potvrdili su da su rešenje tražili zajedno s Hrvatima, jer su i jedni i drugi bili razočarani pučem i u njemu videli nepotrebno zaoštavanje odnosa sa Nemačkom. Navodno su, tako, naslednik Korošca, Kulovec, kao i Maček, imali nameru da za zaštitu zamole Nemačku. Ali, Maček je 3. aprila otputovao u Beograd i odlučio se za ulazak u Simićevu vladu. Pre toga je odbio nemačku ponudu o NDH i suprotstavljao se mogućnosti otcepljenja i istovremenog rasparsčavanja Slovenije), a svojim sledbenicima dao uputstva da se odazovu mobilizaciji.²¹ Kulovec i Krek su 5. aprila posetili slovačku ambasadu i slovačkog diplomatu Ivana Mileca zamolili za posredovanje kod Nemaca. Nisu se usudili ići direktno u nemačku ambasadu, jer su se bojali da bi ih u Beogradu zbog toga mogli ubiti. Uprkos samostalnoj poseti još uvek nisu isključivali povezivanje s Hrvatima, jer je „vodstvo SLS-a čak više računalo na povezivanje s Mačekovom HSS, za koju se predviđalo da u ‘rezervi’ ima i nejugoslovenska rešenja, kao na samostalnu slovenačku državu.”²² Pogotovo se Kulovac (uprkos zamerama Mačeku zbog hladne potpore slovenačkoj autonomiji) smatrao za čvrstog branioca povezivanja s Hrvatima. Kulovec je umro tokom bombardovanja Beograda, ali su se i kasnije pojavljivali planovi koji su zbog razvoja događaja imali manje osnova za ostvarenje.²³ Nakon okupacije, vodeći političar Slovenačke narodne stranke, koji je ostao u domovini, dr Marko Natlačen, bivši ban Dravske banovine, neuspešno je nastojao ostvariti Korošćeve kalkulacije o nemačkom protektoratu, a nakon negativnog odgovora saradivao je s Italijanima.

Za SLS su u mesecima pre rata bili karakteristični: izraziti antikomunizam kao temeljno usmerenje, a i inače prevladavajuće ideološko određenje, koje je dovelo do spora sa praktično svima: liberalima, levim taborom, hrišćansko-socijalističkim intelektualcima i radničkim sindikatima u vlastitim redovima. U SLS-u je dominirala zagledanost u prošlost, naglašavanje autokratskih modela za rešavanje privredne i političke krize i nesposobnost postizanja slovenačke autonomije. Njihovo vodstvo je procenilo da će barem na srednji rok doći do pobeđne snaga Osovine i pokušalo je postići sporazum s Nemcima, ali je uz atantizam (i kolaboracionizam) dugoročno kalkuliralo s pobedom snaga antifašističke koalicije, stvaranjem federativne monarhije Jugoslavije i, naravno, s povratkom na vlast.

2. 2. Liberali

Liberali nisu bili na vlasti od juna 1935. Slovenački liberalizam je, kao što zaključuje Jure Perovšek, „postao samo sekundaran činilac u slovenačkoj politici.”²⁴ Kao što je to bilo karakteristično za desnicu, ni liberalni tabor u godinama pre rata više nije bio jedinstven. Od sredine tridesetih godina, od najveće Jugoslovenske nacionalne stranke, koja je izdavala i osrednje liberalne novine *Jutro*, otcepilo se nekoliko grupa (saradnici novina *Slovenija* i *Slovenska zemlja*, *Mlada JNS* i još neke), koje su o različitim problemima imale vrlo različite stavove.²⁵ U programskom smislu, slovenačka liberalna politika ustrajala je na

²¹ Više o tome: Ljubo BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941*, knj. 2, Zagreb 1974.

²² B. GODEŠA, *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno*, 215.

²³ Povezivanje s Hrvatima je još u septembru 1941. na prvo mesto postavljao dr Miha Krek, slični planovi pojavljivali su se još 1944. godine, ali je tad bilo već prilično jasno da će NDH propasti, a Jugoslavija biti obnovljena (Vidi: „Temeljna načela za državno zvezo med Nezavisno državu Hrvatsko in Slovenijo”, *Mimo odprtih vrat. Izbrani dokumenti o dejavnosti okupatorjevih sodelavcev na Slovenskem*, (ur. Božo Repe), Ljubljana 1988., 153.)

²⁴ *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, knj. 1, Ljubljana 1992, 370.

²⁵ Vasilij MELIK, „Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje”, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 22/1982., br. 1-2, 19.-24.

jugoslovenskom nacionalnom unitarizmu i centralizmu, a zagovarala je i monarhiju. Na „evolutivnom putu” trebalo bi doći i do jezičkog, te kulturnog spajanja jugoslovenskih naroda, što bi trebalo da se dogodi negde do 1950. godine. To nije bila politika nametnuta iz Beograda, nego njihov vlastiti zaključak.²⁶ Istaknutiji pripadnici Jugoslovenske nacionalne stranke to su potvrdili 1935. godine u tzv. Pohorskoj deklaraciji i na toj politici ustrajali su sve do napada na Jugoslaviju. Iako su liberali većinom bili religiozni, oštro su odbijali politički katolicizam, ali su veri ipak priznavali ulogu bitnog društvenog faktora. Isto tako, bili su oštri protivnici komunizma, fašizma (radi se o nasilnom vladanju oružane manjine, koja teroriše većinu slobodoljubivog italijanskog naroda, zapisali su) i nacizma, koji su kao totalitarni sistem osudili već ubrzo nakon Hitlerovog dolaska na vlast. Protivili su se klasnoj borbi i zauzimali se za socijalnu solidarnost. Njihov koncept krajem tridesetih godina bila je „kontrolisana demokratija, koja će moći da rešava socijalno-privredne i kulturne probleme u interesu celine.”²⁷ U drugoj polovini tridesetih godina temeljno su promenili i privredno usmerenje. Odrekli su se i temelja liberalizma: slobodnog privrednog takmičenja. Pod utiskom prilika u svetu počeli su, slično kao njihovi protivnici u katoličkom taboru, braniti klasno-korporativni sistem. Centralni deo liberalnog tabora rat je dočekaio sasvim nespreman. Neke od manjih liberalnih grupa gajile su socijalni liberalizam i nacionalizam. Najleviji su među spomenutima bili levo krilo „Sokola” i liberalno usmereni književnici, koje je predvodio Josip Vidmar, a obe grupe bile su suosnivači Oslobođilačkog fronta.

2. 3. Socijalisti

Ni socijalisti nisu imali veliko glasačko telo. Nakon kraja diktature nisu uspeli da ponovno uspostave stranku. Delovali su preko masovnih radničko-kulturnih organizacija, pre svega radničke kulturne organizacije „Svoboda”. Bili su bitan suorganizator narodnofrontskih mitinga (najrezonantniji je bio *Zlet svobode* u Celju 1935. godine, na kojem je učestvovalo više od 10.000 učesnika). Zahtevali su ukidanje Zakona o zaštiti države i vanrednog suda za zaštitu države, slobodu štampe, mitinge, političko, kulturno i stručno saradivanje, reorganizaciju države. Zauzimali su se za međunarodno razoružavanje, kolektivnu zaštitu mira, priznavanje Sovjetskog saveza, borbu protiv fašizma.²⁸ Društvo „Svoboda” ukinule su banske vlasti, a socijalisti su nakon toga pokušavali iskoristiti različite pobude za javna nastupanja (npr. organizovali su svečanosti povodom smrti čehoslovačkog predsednika Tomaša Masarika, 1937. godine). Imali su i svoju štampu (novine *Delavska politika* i *Ljudski glas*). U španskom građanskom ratu podržavali su republikance i borili se protiv fašizma. Nakon sporazuma Cvetković-Maček ponovo su pokušali osnovati stranku, ali nisu uspeli. Zbog promenjene politike komunističke partije nakon sporazuma Hitler-Staljin, pojačao se i konflikt s komunistima.²⁹

²⁶ Jurij PEROVŠEK, „Idejni, socialnogospodarski in narodnopolitični nazori slovenskega meščanstva v času med obe- ma vojnama”, *Zgodovinski časopis*, 51/1997., br. 4, 529.- 554.

²⁷ *Isto*, 537.

²⁸ Anka VIDOVIČ-MIKLAVČIČ, „Socialisti”, *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, knj. 1, Ljubljana 2005., 373.- 375.

²⁹ *Isto*.

2. 4. Komunisti

Slovenački komunisti počeli su da postaju uočljiva politička snaga u drugoj polovini tridesetih godina. Četvrta konferencija KPJ 24. i 25. decembra 1934. godine u Ljubljani potvrdila je zaključak Kominterne o osnivanju Komunističke partije Slovenije i Komunističke partije Hrvatske, kao i osnivanje Komunističke partije Makedonije u bliskoj budućnosti, ali uz jasno opredeljenje da KPJ mora ostati jedinstvena i centralistička. Zaključak je realizovan tek u aprilu 1937, iako je pre toga ponovljen na splitskom plenumu CK KPJ 9. i 10. juna 1935. Od sredine tridesetih godina komunisti su počeli da zagovaraju narodno-frontsko povezivanje, ostvarujući zaključke Sedmog kongresa Komunističke internacionale od 25. jula do 20. avgusta 1935. godine u Moskvi. Zauzeli su stav da fašizam ugrožava sve: komuniste, radnike i slobodu naroda i da se zbog toga treba povezati u jedinstveni front i sa malograđanskim snagama. U slovenačkim razmerama nisu sklapane konkretne koalicije, ali je dolazilo do niza mirovnih, narodno-frontskih i narodno-odbrambenih akcija, seljačko-radničkog pokreta i talasa štrajkova koji su dostigli vrhunac 1936. godine. Proces koji je Boris Kidrič kasnije opisao kao prelazak iz sekte u partiju, iskazivan je u pokušajima povezivanja sa hrišćanskim socijalistima i socijaldemokratama te s drugim grupama, a programski sa osnivačkim kongresom na Čebinama. U to vreme, u Sloveniji nije bilo više od 250 komunista, a manifest kongresa odražavao je narodnofrontsko kominternsko usmerenje, svest komunista o fašističkoj opasnosti – za koji su smatrali da im ne pretili samo spolja, jer su fašizam prepoznavali u politici Stojadinovića i Korošca, te spremnost da slovenačkom narodu daju na raspolaganje sve svoje snage, kao i vrlo ambiciozno uverenje da radnička klasa i Komunistička partija moraju preuzeti odgovornost za sudbinu naroda.

U vreme nakon Osnivačkog kongresa borbeni antikomunizam je dostigao stadijum u kom su desničarske novine, pod utiskom događanja u Španiji, pozivale na osnivanje seoskih straža za odbranu od komunista,³⁰ a vodeći list katoličkog tabora je zapisao:

Jedini koji se, pored katolicizma, bori za budućnost jeste komunizam. Komunizam je kroz svoj rad dobio toliko različitih oblika da ga je bilo teško i prepoznati, a najnoviji oblik, narodni front, pojavio se i kod Slovenaca. Danas je moguće samo dvoje: ili će budućnost biti katolička, ili komunistička.³¹

Slovenec je sve vreme između dva rata, posebno u tridesetim godinama, detaljno i često izveštavao šta se događa u Sovjetskom savezu – pre svega o položaju crkve, antireligioznoj politici, usponu Staljina na vlast, čistkama, kolektivizaciji, staljinističkim procesima, rezonantnom izveštavanju francuskog intelektualca André Gida (njegova poznata knjiga *Povratak iz Sovjetskog saveza* bila je objavljena u *Slovencu* u trinaest nastavaka). Bilo je i puno dezinformacija ili naduvanih vesti (na primer o tome da su na sednicama vodeći političari, uključujući i Staljina, pucali jedan na drugoga).³²

Komunistička strana nije imala na raspolaganju tako obiman informativni i propagandni aparat, a u svojim listovima, glasilima i u usmenoj propagandi, život u Sovjetskom savezu prikazivala je u vrlo svetlim i idealizovanim tonovima. Retki komunisti koji su iskusili

³⁰ „Kaj pa komunisti?“, *Domoljub* (Ljubljana), br. 50, 10. 9. 1936., 770.

³¹ *Slovenec* (Ljubljana), 26. 7. 1936.

³² Više o tome: Marko JENŠTERLE (ur.), *Pogledi na Sovjetsko zvezdo*, Ljubljana 1986. i Simon FEŠTAJN, „V Sovjetskem raju“, *Borec*, 56/2004., 145.-245.

život u SSSR-u ćutali su o tamošnjim prilikama. U prilog stvaranja mita o SSSR-u, kao privredno i socijalno uspešnoj državi „radnika i seljaka” doprinela je i svetska privredna kriza, koja SSSR nije pogodila, kao i neuspeh parlamentarnih demokratija u suoćavanju sa krizom i usponom fašizma. S druge strane, bezobzirna i egoistićna politika SSSR-a je krajem tridesetih godina odbijala izrazito kritićne intelektualce, koji su inaće bili naklonjeni komunistima, što je izazvalo i kritićne rasprave o sovjetskom sistemu unutar levog tabora.³³

Narodnofrontska politika završila se sklapanjem pakta Hitler-Staljin, 23. augusta 1939. godine, u skladu s kojim je Kominternu od komunistićkih partija zahtevala da prate spoljnu politiku Sovjetskog saveza. Promena te politike bila je uoćljiva nakon tri partijske konferencije: u Šmiglovi kućici iznad Grajskog sela između 16. i 17. aprila 1938. godine (koja još sledi narodnofrontsko usmerenje), u mlinu Jošta Melihera u Medlogu kod Celja 31. decembra i 1. januara 1939/40, te na Judežovom imanju u Vinjama iznad Dolskog između 29. i 30. juna 1940.³⁴ U kontekstu promenjene politike, za komuniste su saveznici iz narodnofrontskog pokreta, socijaldemokrate, hrišćanski socijalisti i druge demokratske grupe postali agenti i sluge zapadnog imperijalizma, ratni huškaći i slićno. Rezoluciju sa konferencije u Vinjama, koja je sadržavala takve parole, neki od tadašnjih saveznika komunistu isprva su ćak smatrali policijskom provokacijom.

U leto 1940. komunisti su, pomoću uticajnih pojedinaca razlićitih društvenih opredeljenja (između ostalog i slovenofila, kao što je bio dugogodišnji gradonaćelnik Ljubljane Ivan Hribar) i manjih grupa, organizovali akciju za osnivanje Društva prijatelja Sovjetskog saveza. Katolićka štampa, koja se oštro protivila akciji koju je ometala i Źandarmerija, pomno je pratila potpisnike. Inicijatori osnivanja uspeli su skupiti 20.000 potpisa, koje je delegacija pod vodstvom Josipa Vidmara u decembru 1940. odnela u sovjetsku ambasadu Staljinu na dar (diplomatski odnosi između Jugoslavije i SSSR-a bili su uspostavljeni tek nekoliko meseci pre toga, u junu 1940).³⁵

Iako dokumentacija o namerama društva nije saćuvana, poznato je da je jedan od ciljeva bio priblićiti unutrašnje sovjetske prilike Slovincima i ojaćati svest o savezništvu između Jugoslavije i Sovjetskog saveza. Za to vreme, kod komunistu je još uvek vaćila teza o dva imperijalistićka tabora – fašistićkom i zapadnom, koji su jednako krivi za poćetak rata, te da će rat oslabiti imperijalizam i pospešiti svetsku revoluciju. Teza je zastupana sve do napada na Sovjetski savez 22. juna 1941, iako se u razdoblju od osnivanja Oslobođilaćkog fronta 26. aprila 1941. do nemaćkog napada na SSSR u praksi slovenaćkih komunistu mogu pratiti promene (pripreme na otpor, kao i poćetne sumnje da li će se Jugoslavija moći obnoviti). U prvom vojnom programu komunistu s naslovom Parole naše narodnooslobođilaćke borbe (*Gesla našega narodnoosvođilnoga boja*), koji je objavljen 22. juna 1941,³⁶ tezama o dva imperijalistićka tabora dođato je i pravo na samoopredeljenje, zajedno s pravom na oćepljenje i ujedinjenje sa drugim narodima.³⁷ Društvo prijatelja Sovjetskog saveza bilo je

³³ „Pisma Dušana Kermavnerja in Lojzeta Umeta”, *Nova revija*, 5/1986., br. 54-55-56., 1752.-1755.

³⁴ Više o tome: BoŹo REPE, „Politika KP Slovenije skozi prizmo zadnjih treh predvojnih partijskih konferenc: (v Šmiglovi zidanci nad Grajsko vasjo, v Joštovem mlinu v Medlogu pri Celju in na Vinjah nad Dolskim)”, *Problemi demokracije na Slovenskem v letih 1918–1941: zbornik priloga na simpoziju 7. i 8. decembra 2006*, (ur. JoŹe Pirjevec i Janko Pleterski), Ljubljana 2007., 189.-202.

³⁵ Više o osnivanju društva: BoŹo REPE, „Društvo prijateljev Sovjetske zveze”, *Borec*, 41/1989., br. 9, 900.-919.

³⁶ *Dokumenti ljudske revolucije Slovenije*, knj. 1, Ljubljana 1962.

³⁷ Tome su nekoliko meseci kasnije sledila temeljna naćela Osvobodilne fronte (OF), zajednićki program svih grupa, a prvi je proklamovani cilj narodno oslobođenje.

osnova za akciono povezivanje, koje je kasnije preterano, odnosno netačno označeno kao polazna tačka za nastanak Oslobođilačkog fronta (OF). Nakon akcije za osnivanje Društva buduće osnivačke grupe Oslobođilačkog fronta zaista su saradivale, ali Društvo sigurno nije predstavljalo vezu između narodnofrontske politike iz sredine tridesetih godina i narodnooslobođilačke borbe, jer je za vreme sprovođenja akcija još važila sektaška politika KPS-a. Takve tvrdnje su samo posledica zabune koja je nastala nakon grubog prekida saradnje komunista s nekadašnjim saveznicima.³⁸ Činjenica je da se tokom osnivanja Društva uspostavilo poverenje između budućih osnivačkih grupa OF-a. Nekomunističke grupe u OF-u su tom saradnjom komuniste spasile od marginalne pozicije u kojoj su se našli zbog kominternske politike i one su kasnije pokretu otpora dale širinu. Kad te saradnje ne bi bilo, legitimnost komunista bila bi puno manja, a zavisnost od jugoslovenskog komunističkog pokreta otpora bila bi veća. S druge strane, akciono saradivanje u mesecima pre napada na Jugoslaviju bilo je i posledica promenjene političke linije na Petoj konferenciji KPJ od 19. do 23. oktobra 1940. u Dubravi kod Zagreba. Ona je u svoje zaključke uključila i širu ocenu o opasnostima totalitarnih država (pakt Hitler-Staljin je, naime, još važio). Ponovo je postala aktualna i preporuka Kominterne o povezivanju komunista sa opozicionim građanskim strankama i ukazivalo se na stanovište da će komunisti domovinu braniti, ukoliko će ta borba biti napredna i u interesu revolucije i Sovjetskog saveza, a istovremeno će napadati buržoaziju, ako neće biti dovoljno napredna. Prema mišljenju nekih slovenačkih istoričara, Peta konferencija bi, i pored toga, trebala biti dokaz da pokaže da je komunistima najvažnija bila revolucija, a ne otpor, iako su je u nemačkoj ambasadi u Beogradu razumeli kao objavu rata snagama Osovine. Prema drugim interpretacijama (koje su meni lično bliže), konferencija, u stvari, znači taktičko udaljavanje od revolucije (stanovište Sovjetskog saveza i Kominterne da bi prerano delovanje jugoslovenskih komunista mogao biti povod za nemačko uplitanje u Jugoslaviju). Globalno-strateški interesi Sovjetskog saveza i interesi jugoslovenskih naroda (prema Bojanu Godeši) susreli su se u nepoverenju u političke namere Nemaca na Balkanu,³⁹ i u tom pragmatičkom kontekstu treba ocenjivati i poteze jugoslovenskih i slovenačkih komunista, koji su nakon napada Nemačke na SSSR doveli do oružanog sukoba i nakon toga komunistima i omogućili izvođenje revolucije.

2. 5. Nemačka manjina

Nemačka manjina u Sloveniji je, nakon zadnjeg popisa iz 1931. godine, brojala 28.988 ljudi.⁴⁰ U toj manjini se nacistički pokret počeo širiti relativno rano.⁴¹ Nationalsocijalističko preuzimanje vlasti u Nemačkoj 1933. godine je, u velikom delu nemačke manjine, primljeno s oduševljenjem. Već u proleće 1933. godine na kućama u Kočevju i na području Kočevskog počele su se pojavljivati svastike. Brojni Nemci u Celju i u drugim štajerskim gradovima počeli su se pozdravljati sa „Hajl Hitler” i nositi značke sa svastikom. Organizovane su ilegalne seoske biblioteke sa nacističkom literaturom, pod krinkom stručnog

³⁸ Više o tome: Božo REPE, „Društvo prijateljev Sovjetske zveze”, 900.-919.

³⁹ Bojan GODEŠA, „Priprave na revoluciju”, *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno*, Ljubljana 2006., 17.-44.

⁴⁰ Mitja FERENC – Božo REPE, „Nemška manjšina v Sloveniji med obema vojnama”, *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju. Slowenisch – österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert*, (ur. Dušan Nečak i dr.), Ljubljana 2004., 148.

⁴¹ Više o tome: Dušan BIBER, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, Ljubljana 1966.

studija u Rajhu omladina se politički odgajala, grupno su se slušale radio vesti i Hitlerovi govori, organizovane su tzv. domaće seoske večeri, tajni sastanci, izleti na kojima su veličane nacionalsocijalističke ideje. Nakon neuspelog pokušaja nacističkog državnog udara u Austriji 1934. godine, brojni austrijski pučisti našli su utočište u Sloveniji i u Hrvatskoj.⁴²

Nacističke ideje preuzimale su i mesne organizacije Švapsko-nemačkog kulturnog saveza (*Schwäbisch-Deutscher Kulturbund* – SDKB) u Sloveniji (koji je osnovan 1920. godine u Novom Sadu). Broj mesnih grupa se naročito povećao pre izbora 1935. godine. Zbog sve otvorenijeg nacističkog usmerenja vlast je, nakon što je poslovanje preuzeo Anton Korošec, u godinama od 1935. do 1936. raspustila većinu, a do 1939. godine gotovo sve mesne grupe *Kulturbunda* u Sloveniji. To je kvarilo prividnu harmoniju nemačko-jugoslovenskih odnosa i dovodilo u pitanje ocenu o zadovoljavajućem položaju nemačke manjine na drugim područjima za vreme sve više pronemački usmerene Stojadinovićeve vlade, jer u Vojvodini za to vreme nije raspuštena ni jedna organizacija. Ali, vlasti tim merama nisu uspele da spreče nacifikaciju dela nemačke manjine u Sloveniji. *Kulturbund* nije prestao sa radom posle zabrane. Počeli su se udruživati u legalno dozvoljenim pevačkim društvima, sportskim organizacijama i u nemačkim protestantskim crkvenim opštinama, kao i u brojnim ilegalnim nacističkim organizacijama. Vođe tih organizacija ispunjavali su uputstva koja su dolazila iz Nemačke, pogotovo od *Volksbund für das Deutschtum im Ausland* i *Volksdeutsche Mittelstelle* iz Berlina, koja je bila zadužena za nemačku manjinu u inostranstvu.

Na području Kočevja, nacistički pokret širio je studentski savez *Deutsche Studentenschaft, Aussenstelle für Südslawien*, a naročito studenti minhenskog univerziteta. Među konzervativno i katoličko usmerenim kočevskim Nemcima pažljivije su širili nacističke ideje. Ali, nacističke ideje na području Kočevja nisu širili samo stranci. Specijalnu ulogu nacisti su odredili kočevskim pokušarcima koji su odlazili u Nemačku. Za njih su organizovani specijalni nacistički kursevi u Drezdenu i Minhenu. U godinama između 1937. i 1938. osnovali su školu i u Ulmu, koja je bila namenjena kočevskim seljacima, kako bi ih stručno i idejno školovali i osposobili za buduće vodstvo kočevskih Nemaca. Nakon povratka trebali su se stručno istaći, steći uticaj kod stanovništva, koje bi, nakon toga, odgajali u nacističkom duhu, što se naknadno i ostvarilo.

Nacifikacija Nemaca još brže je napredovala nakon priključenja Austrije nemačkom Rajhu, kad je Slovenija postala njen sused, a samim tim postala još izloženija nacionalsocijalističkoj propagandi, a pogotovo tokom sudetske krize i popuštanja zapadnih velesila na konferenciji u Minhenu, u septembru 1938. godine. Nakon anšlusa 1938. godine, nacističko usmereni pripadnici nemačke manjine su, kao što je zapisao dr Dušan Biber, „svastiku na Karavankama često sasvim ozbiljno shvatali kao prvi stepen do vlastitog oslobođenja”.⁴³ Ekstremne parole, kao što je: „Die Windischen am Strick” (Slovence na konop), napisana na slovenačkoj osnovnoj školi u Lokavcu, kod Slovenaca su učvršćivale uverenje da suživot između dva naroda nije moguć.

Nade i želje pripadnika nemačke manjine da će uskoro biti ujedinjeni s nemačkim Rajhom su rasle, a odnosi između Slovenaca i Nemaca se zaoštravali. Masovne nacističke manifestacije, koje su već postale javne i njihovi ispadi postajali sve brojniji, pogotovo od proleća 1939. godine i nakon nacističke okupacije Češke. Hitlerov 50. rođendan brojni kočevski Nemci proslavili su vatrama i raketama, slavljinama po gostionicama, pevanjem nacističkih borbenih pesama itd.

⁴² Više o tome: Dušan NEČAK, *Avstrijska legija II*, Maribor 1995.

⁴³ D. BIBER, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, 140.

Obnovu *Schwäbisch-Deutscher Kulturbund*-a (SDKB) vlasti u Sloveniji dozvolile su u oktobru 1939. godine, kad je 2. svetski rat već počeo i Jugoslavija se našla u opasnom spolj-nopolitičkom položaju. Radilo se o reciprocitetu, jer su nacističke vlasti odobrile pravila Slovenačkog prosvetnog saveza na Koruškoj. Sasvim otkrivena i javna nacistička aktivnost veoma je narasla povodom nemačkih pobeda, pogotovo nakon kapitulacije Francuske. Vodstvo SDKB-a je, po uzoru na SA jedinice u Nemačkoj, formiralo i uniformisane polu-vojne jedinice *Volksdeutsche Mannschaft*.

Početak 1941. godine pokrajinsko vodstvo SDKB-a za Dravsku banovinu pod so-bom je imalo više od 50 mesnih grupa, sa više od 12.000 članova. Naročito brojni bili su kočevski Nemci. Jedan od vođa novog, nacistički usmerenog vodstva kočevskih Nemaca, Martin Sturm, 13. aprila 1939. iz Graca je Hitleru poslao telegram da se južna Štajerska i Kočevska priključe Nemačkoj.

Okupaciju i rasparčavanje Slovenije 1941. godine Nemci su dočekali dobro organizovani u SDKB, poluvojno izvežbani u *Volksdeutsche Mannschaft* i većinom prožeti nacističkom ideologijom.

Saradnja s nemačkom obaveštajnom službom, preuzimanje vlasti još pre dolaska nemač-kih jedinica u nekim gradovima, aktivna saradnja u masovnom proganjanju Slovenaca i drugim okupacionim merama, bitna značajna uloga u nemačkoj aneksionističkoj politici i njihovoj politici odnarođavanja, nakon Drugog svetskog rata vodili su u uverenje o njihovoj kolektivnoj krivici. Tome je sledio masovni izgon.

3. Zaključak

Građanske stranke, uključujući vodeći SLS, krajem tridesetih godina izgubile su veliki deo svoje političke moći. Nisu bile u stanju da odgovore na izazove ekonomske i političke krize, porasta totalitarizama i spoljne ugroženosti. Prilikom napada na Jugoslaviju ruko-vodioci građanskih stranaka su emigrirali ili su (u italijanskoj okupacionoj zoni) počeli sa aktivnom kolaboracijom. Kao suprotnost defetističnoj politici građanskog tabora, uspostavo se novi politički blok. Pored jedine, inače ilegalne i male, ali dobro organizovane Ko-munističke partije Slovenije, sačinjavale su ga razne organizacije, društva, manje političke grupe, grupe koje su se odvojile od etabliranih stranaka te rodoljubno usmerena lica različ-utih idejnih usmerenja. Pre rata uglavnom nisu imali funkciju na vlasti, ali su kao kulturni i društveni radnici, novinari, publiciste, umetnici itd. bitno uticali na oblikovanje misaonih i političkih tokova krajem tridesetih godina. Najznačajnije od tih grupa bili su: hrišćanski socijalisti okupljeni u dve grupe: jedna je bila katolička radna grupa u kojoj je većinu pred-stavljao sindikat „Radničko jedinstvo”, a druga je bila intelektualna grupa. (Njezin pred-stavnik bio je Edvard Kocbek). Obe grupe opirale su se hrišćanosocijalističkim idejama sveštenika Janeza Evangelista Kreka s prelaza iz 19. u 20. vek. Obe grupe su u tridesetim godinama isključili iz katoličkog tabora. Levo liberalni deo su činili levo krilo gimnastič-kog društva „Sokol” i grupa kulturnih radnika. Te grupe su kasnije sa komunistima osno-vale Oslobođilački front i organizovale otpor.

INTELLECTUALS, POLITICAL PARTIES AND GROUPS IN SLOVENIA ON THE EVE OF WORLD WAR II

In Slovenia in the 1930s political divisions deepened, while traditional political alliances began to crumble. One of the crucial reasons behind this was that people started to commit to fascism (nazism) and communism, respectively. The fear of nazism became palpable after the Anschluss, when the borders of the Reich were moved to the Karawanks. Like in other parts of Europe, few people here believed in parliamentary democracy. It became tempting to look for the solutions to social problems in a state-orchestrated, planned economy (corporatism) and the abolishment of the separation of powers. Intellectuals looking for alternative solutions formed a minority and did not exert a significant influence over the course of events. Civic parties, including the leading SLS, lost power by the end of the 1930s, unable to rise to the challenge that was the economic crisis, combined with the rise of totalitarianism and a foreign threat. Following the attack on Yugoslavia, the leaders of the civic parties either emigrated or (in the Italian occupation zone) began actively collaborating with the occupying forces. As a reaction to the defeatist stance adopted by civic parties, a new political bloc emerged. In addition to the Communist Party of Slovenia, which was small and illegal, but well-organized, the bloc consisted of various organizations, associations, smaller political groups, groups which defected from established political parties and patriots of various ideological tendencies. Before the war, they mostly did not participate in the government, but they nevertheless influenced the intellectual and political thought of the 1930s as journalists, writers, artists and other prominent cultural and political workers. The most significant group which made up that bloc were the Christian socialists, who were further divided into two groups. One was a Catholic workers' group where the union "Radničko jedinstvo" formed a majority, while the other was a group of intellectuals (whose main representative was Edvard Kocbek). Both those groups opposed the Christian Socialist ideas of Janez Evangelist Krek, a priest who was active at the turn of the century. Likewise, both those groups were excluded from the Catholic circles in the 1930s. There was also the liberal left, which consisted of the left-leaning wing of the Sokol association and a group of cultural workers. Those groups went on to join the communists in organizing resistance and founding the Liberation front.

Keywords: autonomy, the Drava banovina, unitarism, centralism, People's front, the Cvetković-Maček agreement, corporatism, ideological struggle, Anschluss, the Tripartite Pact

Literatura

Dušan BIBER, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, Ljubljana 1966.

Ljubo BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941*, knj. 2, Zagreb 1974.

Dokumenti ljudske revolucije Slovenije, knj. 1, Ljubljana 1962.

Srečo DRAGOŠ, *Katolicizem na Slovenskem. Socialni koncepti dr druge svetovne vojne*, Ljubljana 1998.

Mitja FERENC – Božo REPE, „Nemška manjšina v Sloveniji med obema vojnama“, *Slovensko-avstrijski odnosi v 20 stoletju. Slowenisch – österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert*, (ur. Dušan Nečak i dr.), Ljubljana 2004., 147.-160.

- Simon FEŠTAJN, „V Sovjetskem raju”, *Borec*, 56/2004., 145.-245.
- Bojan GODEŠA, „Priprave na revolucijo”, *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno*, Ljubljana 2006., 17.-44.
- Bojan GODEŠA, *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno*, Ljubljana 2006.
- Dr. Andrej GOSAR, *Banovina Slovenija. Politično, finančno in gospodarsko vprašanje, dejanje*, Ljubljana 1940.
- Bogo GRAFENAUER, „Diferenciacija in grupiranje političnih tokov v slovenskem političnem življenju od 1935 do konca 1940”, *Slovenski upor 1941. Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja*, Ljubljana 1991., 7.-20.
- Robert L. JARMAN (ur.), *Yugoslavia. Political Diaries 1918–1965. Volume 3: 1938–1948*, Cambridge 1997.
- Marko JENŠTERLE (ur.), *Pogledi na Sovjetsko zvezo*, Ljubljana 1986.
- „Kaj pa komunisti?”, *Domoljub* (Ljubljana), br. 50, 10. 9. 1936., 770.
- Vasilij MELIK, „Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje”, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 22/1982., br. 1-2, 19.-24.
- Dušan NEČAK, *Avstrijska legija II*, Maribor 1995.
- Dušan NEČAK – Božo REPE, *Kriza. Svet in Slovenci od prve svetovne vojne do sredine tridesetih let*, Ljubljana 2008.
- Egon PELIKAN, *Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem*, Maribor 1997.
- Jurij PEROVŠEK, „Idejni, socialnogospodarski in narodnopolitični nazori slovenskega meščanstva v času med obema vojnama”, *Zgodovinski časopis*, 51/1997., br. 4, 529.- 554.
- „Pisma Dušana Kermavnerja in Lojzeta Udeta”, *Nova revija*, 5/1986., br. 54-55-56., 1752.-1755.
- Janko PLETERSKI, *Pravica in moč za samoodločbo. Med Mettrernichom in Badinterjem*, Ljubljana 2008.
- Janko PRUNK, *Slovenski narodni vzpon*, Ljubljana 1992., 288.
- Božo REPE, „Društvo prijateljev Sovjetske zveze”, *Borec*, 41/1989., br. 9, 900.-919.
- Božo REPE (ur.), *Mimo odprtih vrat. Izbrani dokumenti o dejavnosti okupatorjevih sodelavcev na Slovenske*, Ljubljana 1988.
- Božo REPE, „Politika KP Slovenije skozi prizmo zadnjih treh predvojnih partijskih konferenc: (v Šmiglovi zidanici nad Grajsko vasjo, v Joštovem mlinu v Medlogu pri Celju in na Vinjah nad Dolskim)”, *Problemi demokracije na Slovenskem v letih 1918–1941: zbornik priloga na simpoziju 7. i 8. decembra 2006*, (ur. Jože Pirjevec i Janko Pleterski), Ljubljana 2007., 189.-202.
- Slovenec* (Ljubljana), 8. 4. 1920. i 26. 7. 1936.
- Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, knj. 1, Ljubljana 1992, 370.
- Miroslav STIPLOVŠEK, *Banski svet Dravske banovine 1930–1935*, Ljubljana 2006.
- Anka VIDOVIČ-MIKLAVČIČ, „Idejnopolitični značaj SLS od leta 1935 do začetka vojne 1941”, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 41/2001., br. 2, str. 43.-52.
- Anka VIDOVIČ-MIKLAVČIČ, „Socialisti”, *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*, knj. 1, Ljubljana 2005., 373.-375.

INTELEKTUALCI I RAT
1939.–1947.
Zbornik radova s međunarodnog
skupa Desničini susreti 2012.
dio 1.

Uredili

Drago Roksandić
Ivana Cvijović Javorina

FF press

Filozofski fakultet u Zagrebu
Zagreb, 2013.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI
sv. 8, dio 1.

Nakladnik
Sveučilište u Zagrebu,
Filozofski fakultet,
Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
FF-press

Za nakladnika
prof. dr. sc. Damir Boras

Uredili
prof. dr. sc. Drago Roksandić
Ivana Cvijović Javorina, prof.

Recenzenti
prof. dr. sc. Damir Agičić
prof. dr. sc. Šime Pilić

*Ova knjiga tiskana je sredstvima projekata
„Međunarodni sveučilišni centar u Islamu Grčkom i mediteranska akademska zajednica: razvoj i perspektive”
Fonda za razvoj Sveučilišta u Zagrebu*

i

Jankovic Castle: historic site, generating sustainable development of the Ravni Kotari region

*Ova publikacija je izrađena uz pomoć Europske unije.
This publication has been produced with the assistance of the European Union.*

Fotografija na naslovnici
Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

Copyright © 2013., Filozofski fakultet, FF-press, Zagreb
ISBN 978-953-175-479-8 (niz)
ISBN 978-953-175-483-5 (dio 1.)

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

INTELEKTUALCI I RAT

1939. - 1947.

Zbornik radova s Desničinih susreta 2012.

Dio 1.

Uredili
DRAGO ROKSANDIĆ
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA